

УДК 343.2:211.3

Л. Ю. Тимофєєва,

канд. юрид. наук, викладач кафедри кримінального права, науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат

РОЛЬ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

В статті розглянуто проблеми пов'язані з роллю потерпілого в кримінальному праві України. Встановлено, що потерпілий належить до суб'єктів кримінальних правовідносин. Підтримується широкий підхід, відповідно до якого потерпілими вважають фізичних осіб, юридичних осіб, державу та суспільство у цілому. В роботі запропоновано законодавчо врегулювати статус потерпілого, заходи кримінально-правової компенсації та реституції, а також відновних практик у кримінальному праві.

Ключові слова: *потерпілий, кримінально-правова компенсація, реституція, відновне правосуддя, баланс безпеки та свободи, кримінальні правовідносини, альтернативні засоби вирішення конфліктів.*

Постановка проблеми. Сучасне кримінальне право стоїть на порозі реформування. Серед завдань кримінального права виокремлюється зокрема захист прав та свобод людини та громадянина, а також попередження вчинення нових злочинів. Виконання такого завдання пов'язане також із забезпеченням безпеки та свободи людини та громадянина, зокрема особи, потерпілої від вчинення злочину, третіх осіб та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Проблематика потерпілого достатньо ґрунтовно досліджена в літературі. В. О. Туляков («Виктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми)» (м. Одеса, 2000 р.) вперше в Україні розробив вчення про жертву злочину та розглядає гуманізацію у векторі проблем «учасників секундарних відносин (третіх осіб, потерпілих від злочинів, громадянського суспільства)». Значний внесок у розробку проблематики прав потерпілих та гуманізації внесли Ю. В. Баулін, зокрема у роботі «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослі-

дження)» (м. Харків, 2008 р.), М. В. Сенаторов у роботі «Потерпілий від злочину в кримінальному праві» (м. Харків, 2006 р.), Г. П. Новосьолов у роботі «Учение об объекте преступления» (2001 р.).

Т. І. Присяжнюк у роботі «Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту» (м. Київ, 2007 р.) пропонує обґрунтування кримінально-правового статусу потерпілого та окрему статтю в Кримінальному кодексі України (далі – КК). Крім того, додаткові обґрунтування щодо потерпілого як суб'єкта кримінально-правових відносин надає І. І. Митрофанов (2017 р.), і також пропонує закріпити статус потерпілого в окремій статті КК. Проблематика кримінально-правової реституції виписана у дисертаційній роботі Т. А. Денисової «Кримінальне покарання та реалізація його функцій» (м. Запоріжжя, 2011 р.).

Окремі аспекти проблематики, пов'язаної з потерпілим у кримінальному праві, досліджували також В. І. Борисов, В. К. Грищук, А. М. Красіков, Ж. В. Мандриченко, О. М. Поліщук, Н. А. Савінова, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, В. В. Шаблистий та ін. Разом з тим, практика правозастосування та правотворчість все одно не достатньо враховує роль потерпілого в кримінальному праві та необхідність його активної участі у кримінальному провадженні. Крім того, розвиток суспільних відносин вимагає нових та оновлених методологічних підходів до ролі потерпілого в кримінальному праві, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є удосконалення законодавчих кримінально-правових норм із урахуванням ролі потерпілого.

Виклад основного матеріалу. Поняття потерпілого, як і багато інших понять, які використовуються у практиці правозастосування, наприклад, склад злочину, не визначено в КК. Однак воно простежується в статтях КК, безпосередньо впливає на застосування інститутів кримінального права (наприклад, примирення з потерпілим), впливає на міру покарання. Зокрема, вбивство малолітньої дитини або вагітної жінки (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК); вбивство заручника (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК) карається суворіше, ніж просте вбивство за

ч. 1 ст. 115 КК), а також впливає із сутності злочину, оскільки злочином за-
подіюється шкода (або створюється загроза заподіяння шкоди) конкретним
людям (потерпілим, третім особам). Потерпілий також згадується в положен-
нях, закріплених в ст. 46, ч. 5 ст. 65, п. п. 2, 2-1 ст. 66, п. п. 4, 6, 9 ч. 1 ст. 67,
п. 1 ч. 3 ст. 76 КК, а також у санкціях статей, в яких передбачена відповіда-
льність за злочини з потерпілим.

Г. П. Новоселов розглядає потерпілого як суб'єкта кримінальних пра-
вовідносин: «... будь-який злочин заподіює або створює загрозу заподіяння
шкоди не чому-небудь (якому-небудь благу, інтересу, праву в об'єктивному
чи суб'єктивному сенсі, правовідносинам, суспільним відносинам тощо), а
кому-небудь, тобто індивіду, групі осіб або всім членам суспільства...»¹.
Шкода заподіюється конкретній особі, або групі осіб.

Аналогічну точку зору підтримує П. В. Хряпінський: «Проблема поте-
рпілої від злочину особи та її законні права та інтереси, пов'язані з компен-
сацією завданої шкоди, порушенням кримінального переслідування щодо
особи, яка вчинила злочин, визначенням їй виду та міри кримінального пока-
рання, звільненням від відповідальності та покарання, а також звільненням
від його відбування, у тому числі порядку амністії та помилування, – це лак-
мусовий папір людяності права, а тому має визначатися як пріоритетний на-
прямок гуманізації кримінального законодавства України»². На думку
Н. В. Сенаторова, потерпілим від злочину може бути будь-який соціальний
суб'єкт: фізична особа, юридична особа, держава чи інше соціальне утворен-
ня, а також суспільство у цілому³.

¹ Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М.: НОРМА, 2001. С. 198.

² Хряпінський П. В. Зміст та напрями гуманізації кримінального законодавства: постановка пробле-
ми. *Держава і право: de lege praeterita, instante, futura*. 2009. С. 305.

³ Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. / За ред. В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. С. 68, 89; див. також: Баулін Ю. В. О методологическом подходе к определению уголовной ответст-
венности (на материалах Украины). *Российский ежегодник уголовного права*. 2012. № 6. С. 484; Бау-
лін Ю. В. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження): монографія. Харків: Кроссрууд,
2008. 364 с.

Серед вчених, які не визнають потерпілого суб'єктом кримінально-правових відносин, зокрема, І. І. Чугуников (2001 р.). Він вважає, що до суб'єктів кримінальних правовідносин відносяться особа, яка вчинила злочин, і держава. Потерпілого сюди вчений не відносить, на його думку, потерпілий – це не кримінально-правове, а процесуальне поняття з відповідним переліком прав і обов'язків. Матеріальний збиток, заподіяний злочином, відшкодовується у порядку цивільного судочинства на підставі норм цивільного законодавства⁴. Разом з тим, злочином спричиняється шкода саме потерпілому. Його кримінально-правова роль відрізняється від кримінально-процесуальної.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кс18)⁵ зазначено, що поняття «потерпілий» у матеріальному кримінальному праві та у кримінальному процесі за змістом не є тотожними. У кримінально-правовому розумінні потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння) (п. 18). Поняття «потерпілий» в кримінально-правовому значенні є первинним щодо його розуміння в кримінальному процесі, оскільки в кримінальному праві потерпілий з'являється об'єктивно, в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення (п. 21). Тобто, потерпілий в кримінально-правовому розумінні з'являється з моменту вчинення щодо нього посягання, незалежно від того, чи закріплений такий статус процесуально.

У Директиві 2012/29/EU Європейського Парламенту та Ради Європи від 25 жовтня 2012 р., яка запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки і захисту потерпілих від злочинів зазначено, що злочин є протиправним діянням щодо суспільства, а також порушенням особистих прав жертв

⁴ Чугуников І. І. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины. / Игорь Иванович Чугуников: дис. ... к.ю.н.: 12.00.08; ОНЮА, 2001. С. 46–47.

⁵ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кс18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 20.05.2020).

злочинів. У зв'язку з цим жертви злочинів вимагають до себе шанобливого, коректного і професійного ставлення і поводження, що виключає дискримінацію будь-якого роду... При здійсненні будь-яких контактів уповноважених органів із жертвами злочинів, повинні бути враховані особисте становище та нагальні потреби жертв злочину, їх вік, стать, можлива інвалідність і ступінь зрілості при повній повазі їхніх фізичної, психічної і моральної недоторканності. Жертви злочинів повинні бути захищені від вторинної та повторної віктимізації, від залякування та помсти, повинні отримувати відповідну підтримку, повинні мати доступ до правосуддя (9). На вимогу жертв злочинів їм повинні бути надані відомості щодо звільнення або втечі правопорушника з місць ув'язнення, принаймні коли такі обставини можуть породити небезпеку для жертви або викликати конкретний ризик заподіяння шкоди жертві злочину, за винятком випадків, коли в результаті такого інформування може виникнути небезпека або конкретний ризик заподіяння шкоди правопорушнику (32). Разом з тим, такі права та гарантії потерпілого не враховані не законодавством, не практикою.

Зокрема, достатньо багато проблем, пов'язаних із забезпеченням реальної участі потерпілих на досудових стадіях, а також на стадії виконання покарання. Потерпілих не повідомляють про розгляд питань щодо умовно-дострокового звільнення особи, яка вчинила злочин, амністії, помилування та ін. А тим паче не питають їх думку щодо цього. Не враховують відшкодування шкоди потерпілій особі з боку особи, яка вчинила злочин.

У Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятої резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листопада 1985 р. закріплено, що до жертв слід ставитися із співчуттям та поважати їх гідність. Вони мають право на доступ до правосуддя та якнайшвидшу компенсацію за завдану шкоду відповідно до національного законодавства (п. 4). Крім того, вказується необхідність включення реституції в якості одного із заходів покарання у кримінальних справах на додаток до ін-

ших кримінальних санкцій. Така реституція повинна включати повернення власності або виплату за заподіяну шкоду або збиток, відшкодування витрат, понесених у результаті віктимізації, надання послуг і відновлення в правах (п. 8). В українській практиці застосування кримінального права, якщо у особи, яка вчинила злочин немає коштів або майна для відшкодування шкоди, таке питання так і залишається не вирішеним, адже держава таку шкоду не відшкодовує.

Питання кримінально-правової компенсації та реституції були виписані в альтернативному проекті КК 2001 р., розробленому В. Н. Смітєнко⁶. Разом з тим, ці ідеї не були сприйняті законодавцем. Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 було затверджено положення про Комісію з питань правової реформи та затверджено, в тому числі склад робочої групи з питань розвитку кримінального права. При розробці нового кримінального законодавства робочою групою також розглядаються питання законодавчого врегулювання реституції та компенсації. Можливо цього разу ці ідеї будуть сприйняті не тільки законодавцем, але й практикою.

Також слід зазначити, що проблеми, пов'язані з потерпілими особливо проявляються у надзвичайних ситуаціях. Такі ситуації демонструють невідповідність держави до викликів, пов'язаних із забезпеченням прав та свобод людини та громадянина в непередбачуваних умовах, сприйняття державою конкретної людини та шкоди, яка їй заподіяна в процесі вчинення злочину. Такі ситуації, зокрема, проявились в період протидії коронавірусу та встановлення карантину на території України вслід за іншими країнами світу⁷.

⁶ Проект Кримінального кодексу України від 15 травня 1998 р. № 1029-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3885 (дата звернення: 20.05.2020).

⁷ Див.: Талєб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. М.: Азбука. 2015. С. 31, 68; Туляков В. О. «Чорні лебеді» кримінального права та методологія правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право. 2018. С. 38–41; Nassim Taleb Says «White Swan» Coronavirus Pandemic Was Preventable. March 30th, 2020. URL: <https://www.bloomberg.com/news/videos/2020-03-30/nassim-taleb-says-white-swan-coronavirus-pandemic-was-preventable-video> (дата звернення: 20.05.2020); Тимофєєва Л. Ю. Гуманне та нелюдське поведіння в кримінальному праві України в умовах кризи та невизначеності. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020*: Альманах наукових праць / за ред. проф. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв: Миколаївський ін-т права НУ ОЮА, 2020. С. 133–140.

У результаті, умови карантину вплинули на протидію злочинності та забезпечення безпеки, прав та свобод людини та громадянина, при цьому як особу, яка вчинила злочин, так і потерпілого, а також державу та суспільство в цілому. Зокрема, обмеження у пересуванні вплинуло на доступ до правосуддя, а також допомогу та реагування на вчинення правопорушень з боку правоохоронних органів.

Слід погодитись зі вченими, які вважають, що держава має відшкодувати збитки потерпілому, якщо цього не може зробити особа, яка вчинила злочин⁸. За таких умов, видається, що правоохоронні органи уважніше б відносились до потерпілого, вчасно надавали процесуальний статус потерпілого, сприяли відшкодуванню йому шкоди, відновленню прав та всебічній допомозі у відновленні психологічного стану з боку компетентних органів або волонтерських організацій. Якщо продовжувати не достатньо уважно враховувати роль потерпілого в кримінальному праві та його потреби, це може ще більше вплинути на ріст злочинності вже з боку «колишніх потерпілих», кількість зловживань, «самосудів», а також рівень довіри до влади та її можливостей.

Рамки класичного правосуддя також є причиною такого стану речей. Ці рамки може розширити відновне правосуддя, яке сприяє забезпеченню гуманного поводження з потерпілим, дає можливість задовольнити його потреби, а також сприяє відновленню соціальної справедливості⁹.

У Рекомендації N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах від 15 вересня 1999 р. звертається увага на визнання законного інтересу жертви до можливих наслідків віктимізації, інтересу до діалогу з правопорушником для отримання вибачень та певної компенсації за заподіяну шкоду. Тобто те,

⁸ Як зазначає В. О. Туляков, якщо держава не змогла захистити громадянина від злочинних посягань, то вона повинна нести відповідальність за завдану шкоду. Подібне положення відображає реальні очікування населення, зацікавленого в дієвій і ефективній захисту своїх конституційних прав і свобод. / Туляков В. А. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми): монографія. Одеса: Юридліт, 2000. С. 5.

⁹ Тімофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. С. 58.

чого не може дати класичне кримінальне правосуддя. На це також звертається увага у більш пізніх рекомендаціях. У Рекомендації CM/Rec (2018) 8 від 3 жовтня 2018 р., що стосується відновного правосуддя у кримінальних справах, звертається увага на необхідність посилення участі зацікавлених сторін, включаючи жертву та злочинця, інших постраждалих сторін та широкої спільноти, у вирішенні та усуненні шкоди, заподіяної злочином. При цьому відновне правосуддя визнається як метод, за допомогою якого потреби та інтереси цих сторін можна визначити та задовольнити збалансовано, справедливо та спільно. Крім того, необхідно більше звертати увагу до законного інтересу жертв, зокрема, щодо реагування на їх віктимізацію, діалог з правопорушником та отримання відшкодування шкоди в процесі правосуддя¹⁰. У роботах вчених, зокрема Т. А. Денисової також наведено аргументи на користь запровадження відновлювального правосуддя та інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема, примусових виправних програм; медіації; пробації; поручительства¹¹. Крім того, вчений запропонувала включити до КК покарання у виді примусового відшкодування шкоди.

Папа Римський Франциск II на XX Конгресі Міжнародної асоціації кримінального права 15 листопада 2019 р. зазначив, що кримінальний закон не має бути самоціллю, а бути на службі залучених осіб, будь то винуватці злочинів чи ті, кого образили. У кожному злочині є постраждала сторона, і є дві пошкоджені ланки: особа, яка вчинила злочин та його жертва, а також особа, яка вчинила злочин та суспільство. Між покаранням і злочином існує асиметрія та одне зло не виправдовує нав'язування іншого зла як відповідь. Це питання реалізації справедливості до жертви, а не помсти злочинцю. Наші суспільства покликані просуватися до моделі справедливості, заснованої на

¹⁰ Recommendation CM/Rec (2018) 8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8?inheritRedirect=false (дата звернення: 20.05.2020).

¹¹ Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.08; Класич. прив. ун-т. Запоріжжя, 2011. С. 16.

діалозі, щоб, де це було можливо, зв'язки, пошкоджені злочином, могли бути відновлені та збитки відшкодовані¹².

Кожна людина цінна та має вплив на розвиток суспільства та держави. На це звертав увагу ще І. Бентам, який вважав, що людина має бути учасником принципу корисності, висловлювати свою думку щодо певних дій, або заходів, які пропорційно впливають на тенденції «збільшення або зменшення щастя співтовариства: або іншими словами, його відповідність чи невідповідність законам корисності»¹³. В даному випадку потерпілий не має реального впливу та можливості реальної участі у кримінальному провадженні.

За кожним вироком історії людей, як потерпілих, так і осіб, які вчинили злочини, а також їх близьких. За цими історіями біль, гнів, страх, інші емоції та відчуття. За цими історіями та формулюваннями закону люди. І це так само стосується історій, за якими немає вироків, історій, які не зафіксовані процесуально, але які також заслуговують уваги.

Як зазначає В. О. Туляков, саме поліпшення доступу жертв злочинів до системи кримінального правосуддя, справедливе і гуманне поводження з ними здатні в якійсь мірі знизити страх громадян перед злочинністю, сприяючи одночасно їх кооперації з органами політичної влади, розширенню демократичних засад управління суспільством, зниження рівня злочинності¹⁴.

На думку С. Г. Мейсон, справжня реформа вимагає звернути увагу на життєвий досвід тих, хто безпосередньо постраждав¹⁵. Зокрема, застосування відновних та діалогових практик сприяють виникненню «*ефекту присутності*» при зустрічі з Іншим (Х. У. Гумбрехт). Те саме стосується визнання досвіду насильства іншого, зокрема потерпілого та особи, яка вчинила злочин.

¹² Pope Francis. Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Association of Penal Law. 15 November, 2019. URL: <http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf> (дата звернення: 20.05.2020).

¹³ Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Batoche Books Kitchener. 2000. P. 14–15.

¹⁴ Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монография. Одеса: Юридліт, 2000. С. 5.

¹⁵ Mayson Sandra G. The Concept of Criminal Law. *Criminal Law and Philosophy*. 2020. 22 February. URL: <https://doi.org/10.1007/s11572-020-09530-z1> Springer Nature B. V. (дата звернення: 20.05.2020).

Присутність передбачає те, що сторони здатні почути один одного та можливо зрозуміти. Врахування досвіду потерпілого, увага до нього, його болю та переживань можуть дати ефективні результати.

Не нівелюючи роль класичного правосуддя, важливо, що відновні практики дають можливість суб'єктам приймати безпосередню участь у вирішенні важливих питань у своєму житті. Діалог сприяє прийняттю різності людей, різного сприйняття дійсності та рішень щодо власної поведінки, оптимізує обговорення важливих питань, пов'язаних із вчиненням злочину, зокрема щодо відшкодування шкоди, допомоги потерпілому, реституції та ін.

Висновки. Виходимо з того, що потерпілий належить до суб'єктів кримінальних правовідносин, тому що злочин завдає шкоди саме йому. Підтримується широкий підхід, відповідно до якого потерпілими вважають фізичних осіб, юридичних осіб, державу та суспільство у цілому, оскільки кожен злочин породжує страх серед правослухняної частини населення, підриває авторитет держави, кожна людина може стати потерпілим.

Потерпілий так само, як і особа, яка вчинила злочин (а також підозрюваний, обвинувачений, засуджений) потребують гуманного поводження з боку держави. Особливо важливо вчасно надавати статус потерпілого, надавати реальну можливість ознайомлюватись з ходом провадження, яке його стосується, пристосовуючись до фактичних умов. При цьому, процес та право не можна розділити. Реалізація процесуальних можливостей є запорукою реалізації матеріальних прав, захисту та охорони.

Разом з тим, вищезазначене не означає нівелювання ролі особи, яка вчинила злочин та порушення її прав та гарантій. Реалізація кримінально-правового впливу та захист прав потерпілих не має перетворюватись на злочин щодо інших осіб. Щоб відбулися зміни, держава має реалістично переглянути підходи до забезпечення безпеки та свободи людини, забезпечення балансу між правами та свободами потерпілого та особи, яка вчинила злочин, а також переглянути свої можливості щодо популяризації та розширення аль-

тернативних засобів реагування на кримінальні правопорушення та девіації, засоби відновлення прав потерпілих, забезпечення компенсації та реституції, а також законодавче врегулювання цих питань. Крім того, необхідно закріпити статус потерпілого в КК. Видається, що по окремих категоріях справ доцільно поширювати відновні, діалогові, медіаційні підходи та практики, а також інші форми мирного розв'язання конфліктів. Вони можуть стати ефективними засобами кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Bentham J. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Batoche Books Kitchener, 2000. 248 p.
2. Gumbrecht Hans Ulrich. Production of Presence. What Meaning Cannot Convey. Stanford, California: Stanford University press, 2004.
3. Mayson Sandra G. The Concept of Criminal Law. *Criminal Law and Philosophy*. 2020. 22 February). URL: <https://doi.org/10.1007/s11572-020-09530-z1> Springer Nature B. V. (дата звернення: 20.05.2020).
4. Pope Francis. Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Association of Penal Law. *Sala Regia*, 15 November, 2019. URL: <http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf> (дата звернення: 20.05.2020).
5. Recommendation CM/Rec (2018) 8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8?inheritRedirect=false (дата звернення: 20.05.2020).
6. Баулин Ю. В. О методологическом подходе к определению уголовной ответственности (на материалах Украины). *Российский ежегодник уголовного права*. 2012. № 6. С. 480–489.
7. Баулін Ю. В. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження): монографія / За заг. ред. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов. Харків: Кросс-роуд, 2008. 364 с.
8. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.08; Класич. прив. ун-т. Запоріжжя, 2011. 38 с.
9. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М.: Издательство НОРМА, 2001. 208 с.

10. Проект Кримінального кодексу України від 15 травня 1998 р. № 1029-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3885 (дата звернення: 20.05.2020).
11. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / За науковою ред. В. І. Борисова. Х.: Право, 2006. 208 с.
12. Талєб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. М.: Азбука. 2015. 736 с.
13. Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків: Право, 2020. 280 с.
14. Тимофеева Л. Ю. Гуманне та нелюдське поводження в кримінальному праві України в умовах кризи та невизначеності. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020: Альманах наукових праць / за ред. проф. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко*. Миколаїв: Миколаївський ін-т права НУ ОЮА, 2020. С. 133–140.
15. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы): монография. Одеса: Юридліт, 2000. 336 с.
16. Туляков В. О. «Чорні лебеді» кримінального права та методологія правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право. 2018. С. 38–41.
17. Хряпінський П. В. Зміст та напрями гуманізації кримінального законодавства: постановка проблеми. *Держава і право: de lege praeterita, instante, futura*. 2009. С. 304–305.
18. Чугуников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины: дис. ... к.ю.н.: 12.00.08; Одес. нац. юрид. акад. Одесса, 2001. 197 с.

REFERENCES

1. Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books Kitchener.
2. Gumbrecht, Hans Ulrich. (2004). *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*. Stanford, California: Stanford University press.
3. Mayson, Sandra G. (2020). The Concept of Criminal Law. *Criminal Law and Philosophy*. 22 February. URL: <https://doi.org/10.1007/s11572-020-09530-z1> Springer Nature B. V.
4. Pope Francis. (2019). Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Association of Penal Law. *Sala Regia, 15 November*. URL: <http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf>.

5. Recommendation CM/Rec (2018) 8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 3 October 2018 at the 1326th meeting of the Ministers' Deputies). (2018). URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8?inheritRedirect=.
6. Baulin, Yu.V. (2012). O metodologicheskoy podkhode k opredeleniyu ugolovnoy otvetstvennosti (na materialakh Ukrainy). *Rossiyskiy yezhegodnik ugolovnogo prava*, 6, 480–489 [in Russian].
7. Baulin, Yu.V. (2008). Poterpilyy vid zlochynu (mizhdystsyplinarne pravove doslidzhennya). Yu. V. Baulin, V. I. Borysov (Eds.). Kharkiv: Krossroud [in Ukrainian].
8. Denysova, T.A. (2011). Kryminal'ne pokarannya ta realizatsiya yoho funktsiy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhya [in Ukrainian].
9. Novoselov, G.P. (2001). Ucheniye ob ob'yekte prestupleniya. Metodologicheskiye aspekty. M.: Izdatel'stvo NORMA [in Russian].
10. Proekt Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny vid 15 travnya 1998 r. № 1029-1. (1998). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3885.
11. Senatorov, M.V. (2006). Poterpilyy vid zlochynu v kryminal'nomu pravi. V. I. Borysov (Ed). Kh.: Pravo [in Ukrainian].
12. Taleb, N.N. (2015). Chernyy lebed'. Pod znakom nepredskazuyemosti. M.: Azbuka [in Russian].
13. Timofeyeva, L.Yu. (2020). Humanistychna paradyhma: dosvid, vyklyky ta perspektyvy kryminal'noho prava Ukrayiny. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
14. Timofeyeva, L.Yu. (2020). Humanne ta nelyuds'ke povodzhennya v kryminal'nomu pravi Ukrayiny v umovakh kryzy ta nevyznachenosti. *Novitni kryminal'no-pravovi doslidzhennya – 2020*. O. V. Kozachenko, O. M. Musychenko (Eds.). Mykolayiv: Mykolayivs'kyi in-t prava NU OYuA [in Ukrainian].
15. Tulyakov, V.A. (2000). Viktimologiya (sotsial'nyye i kriminologicheskiye problemy). Odesa: Yuridlit [in Russian].
16. Tulyakov, V.O. (2018). «Chorni lebedi» kryminal'noho prava ta metodolohiya pravovoho rehulyuvannya. *Kryminal'no-pravove rehulyuvannya ta zabezpechennya yoho efektyvnosti: mat. Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv: Pravo. 38–41 [in Ukrainian].
17. Khryapins'kyi, P.V. (2009). Zmist ta napryamy humanizatsiyi kryminal'noho zakonodavstva: postanovka problemy. *Derzhava i pravo: de lege praeterita, instante, futura*. 304–305 [in Ukrainian].
18. Chugunikov, I.I. (2001). Pravootnosheniya i formy ikh realizatsii v ugolovnom prave Ukrainy. *Candidate's thesis*. Odessa [in Russian].

Тимофеева Л. Ю. Роль потерпевшего в уголовном праве Украины

В статье рассмотрены проблемы связанные с ролью потерпевшего в уголовном праве Украины. Установлено, что потерпевший относится к субъектам уголовных правоотношений. Поддерживается широкий подход,

согласно которому потерпевшими считают физических лиц, юридических лиц, государство и общество в целом. В работе предложено законодательно урегулировать статус потерпевшего, меры уголовно-правовой компенсации и реституции, а также восстановительных практик в уголовном праве.

***Ключевые слова:** потерпевший, уголовно-правовая компенсация, реституция, восстановительное правосудие, баланс безопасности и свободы, уголовные правоотношения, альтернативные способы решения конфликтов.*

Timofeeva L. Yu. The role of the victim in the Criminal Law of Ukraine

The article discusses the problems related to the role of the victim in the Criminal Law of Ukraine.

The problems that arise with the status of the victim (both criminal law and procedural) and his participation in criminal proceedings, and even more so at the pre-trial stages, are serious. These situations are further complicated by emergencies and unpredictable conditions, and the abuse associated with these problems is increasing.

It is established that the victim, as well as the person who committed the crime (as well as the suspect, accused, convicted) need humane treatment by the state. It is especially important to provide the status of a victim in time, to provide a real opportunity to get acquainted with the course of the proceedings that concern him, adapting to the actual conditions. Realization of procedural possibilities is a guarantee of realization of material rights, protection and protection.

It has been established that the victim belongs to the subjects of criminal legal relations, because the crime harms him. In addition, the victim directly affects the application of criminal law. As evidenced by the existence of rules for reconciliation of the perpetrator with the victim; compensation for damage to the victim as a condition of reconciliation; harm to minors, juvenile victims, pregnant women is taken into account when sentencing. The article supports a broad approach, according to which victims are individuals, legal entities, the state and society as a whole, because every crime creates fear among the law-abiding part of the population, undermines the authority of the state, everyone can become a victim.

The paper proposes to regulate the status of the victim, measures of criminal compensation and restitution, as well as restorative practices in Criminal Law.

***Key words:** victim, criminal compensation, restitution, restorative justice, balance of security and freedom, alternative measures of conflict resolution.*